

A nyitrai Ehrenfeld–Jókai-kódex

Nyitrán a zegzugos vialjai utcákon bolyongva, a régi épületek láttán buzog bennem a remény, hogy az öreg padlások és pincék ezrenyi kincset, írott ősi magyar nyelvemléket, könyveket rejtnek. A város eme része a legrégebb, egykoron a magyar szellemiség és műveltség műhelye volt. Ha elbállagok a Mezőgazdasági Múzeum mellett, tudom, hogy a Ferenc-rendiek kolostora, a sokat üldözött rend klastroma volt, ahol a szerzetesek a szigorú rendi regulák közepette alkottak és a tudományoknak éltek. Nem messzire onnan a Honismereti Múzeum, egykoron Nagyszeminárium volt, amely késő barokk stílusban épült a XVIII. században. Az empire stílusban épült Kanonokházat erőtől duzzadó Atlasz-szobor tartja. A nyitraiak Corgonynak becézik a szobrot, ami átvitt értelemben természet, óriásira nőtt kamaszt jelent, noha az Atlasz-szobor nem éppen leánycsábító, szerelemre vágyó ifjú küllemét, ábrázatának vonásait rejt.

Valahol ezen a tájon, a vialjai műhelyekben született, de sokáig megbújt, ismeretlen padlásokon lapult a nyitrai kódex, a XV. század első felében kézzel írott magyar nyelvű krónika, amelyet kerek 140 esztendővel ezelőtt Ehrenfeld Adolf nyitrai diák talált meg. Kezdetben Ferencz-kódexnek nevezték, de ismertetése előtt szóljunk néhány sorban a kódex felfedezésének, megjelésének körülményeiről.

A történetet később maga dr. Ehrenfeld Adolf beszélte el Volf Györgynek, a kódex (1881) első kiadójának. Eszerint a szerencsés megtaláló az 1850–1851-es tanévben a gimnázium VI. osztályának növendéke volt. A nagyvakáció idején, 1851 júliusában egy kellemes délutánon furcsa játék közben találta iskolatársait: régi könyvekkel dobálództak. A könyveket az egyik – ma már ismeretlen – ház padlásán találták és játék közben úgy adódott, hogy egy régi könyvvel az újonnan jött játszótársat, bizony, hátba találták. A könyvet felvette és miután belelapozott, csodálkozva látta, hogy régi magyar kéziratok könyvre bukkant. Az értékét nyilván akkor még nem ismerhette, de a fogékony ifjú megsejtette, hogy becses, megőrzésre méltó könyv került a kezébe. A kitünően dobó és célzó társától a könyvet három új könyvért megkapta. Lám, mily véletlen és szerencse folytán került elő s maradt meg az egyik legértékesebb nyelvemlékünk.

Ehrenfeld Adolf a következő tanévet 1851 szeptemberétől Bécsben kezdte, de a könyvről nem feledkezett meg és 1852-ben kedvenc s bizalmas magyartanárának, Homoky Ignácnak megmutatta. Képzelték a tanár meglepetését a kódex láttán. Azonnal megküldte Pestre (a diák beleegyezésével) Toldy Ferencnek, aki a kódexet tíz esztendőn keresztül tanulmányozta és őrizte.

Közben a fiatal diák híres bécsi ügyvéd lett és nyilván tisztában volt a könyv értékével. Évtizedeken át egy londoni bank széfjében őriztette. Haláláig nem vált meg a kódextól, csak távoztával adták el örökösei a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

A kódexet Toldy Ferenc még 1862-ben a megtaláló tiszteletére Ehrenfeld-kódexnek nevezte el, míg nem jóval később, 1925-ben nevezték el Jókai-kódexnek, az író születésének centenáriuma alkalmából. Nincs szándékomban Jókait, a nagy mesemondót, a remek magyar író bántani, de nagyon vitathatónak tartom a kódex róla való elnevezését. A centenáriumi keresztelő után kiadott lexikonok és irodalmi kiadványok is Ehrenfeld-kódex néven ismertetik a Szent Ferencről és társairól szóló könyvet, melynek tartalma: „Némi írások Bódog Ferencről és társairól: ő nekik csodálatos művelkedetéről.” A Halotti beszéd és a Königsbergi töredék után a legfontosabb régi nyelvemlékünk. Keletkezését ugyan a XV. század elejéről datálják, de nyelvezetéből ítélve régebbi eredetű, azaz egy régebbi elveszett példánynak a másolata lehet.

A nyelvtudomány első közlésétől (1881) rendszeresen foglalkozott a könyvvel. Különösen Balassa József sorai ragadták meg figyelmemet, aki a következőket vallotta: „Ennek a kódexnek, melyre nézve csak azt kell sajnálnunk, hogy helyesírása nem gondosabb, becsét

még emeli az a körülmény, hogy nyelve jóval régebbi koránál, tehát a fönmaradt kézirat sokkal régibb eredetinek a másolata. E másolatban azonban sok nyoma maradt a régi eredetinek.”

A nyitraiak mindmáig büszkék arra, hogy a kódex ismeretlen írója, másolója(?) sok olyan szót, szókapcsolatot használt (magamot, ökö, fordól, indól, barátokot, fiadot, nyugonnák, lakkák), amelyet a Zobor vidéki magyarság – az oly jellegzetes palócos nyelvében – mind a mai napig megőrizett. Am jelentősége tagadhatatlanul abban rejlik, hogy az első összefüggő szövegű, terjedelmes, irodalmi és nyelvi sajátosságainál, szókincsénél fogva pótolhatatlan nyelvi emlékünkn.

Motesíky Árpád

Irodalom: *Híres nyitraiak.* Nyitra, 1939. – *Magyarország vármegyéi és városai.* Nyitra vármegye. Bp., 1898. – *Pallas Nagy Lexikon* V. Bp., 1893.

Kalotaszeg népoktatása a XIX. század második felében

Az 1848–49-es szabadságharc leverését követő időszakot Erdélyben az önkényuralom jellemezte. A fojtogató légkör a népoktatásra is ránehezedett, az iskolák csak 1851-ben kezdheték meg a tanítást, a tanítók kinevezése a vidék katonai parancsnokának jóváhagyásától függött. A tankönyvek, iskolai módszertanok jelentős részét betiltották, erre a sorsra jutott a népszerű *ABC-s olvasókönyv a Falusi Oskolák számára* (Brassó, 1844), Kővári László *Erdély geográfiája és históriája* (Kolozsvár, 1844) stb.¹

Az iskolahálózat

Kalotaszeg iskolahálózata az új korszak kezdetén a következő képet mutatta: 33 faluban egy tanerős felekezeti református iskola működött. A bánffyhunyadi iskola volt az egyetlen intézmény, ahol három tanító tanított. (Bővebben ld. Honismeret 1991. 1. 52–56. old.)

Római katolikus felekezeti iskolája volt Bácsnak, Bánffyhunynak, Jegenyének és Szászfenesnek. Bánffyhunynadon a zsidó egyházköztség izraelita népiskolát működtetett. Román egyházi iskolák léteztek Alsó- és Felső-Füldön, Damoson, Egeresen, Gyaluban, Győrmonostoron, Győrvásárhelyen, Szászfenesen (Gheorghhe, Şincái szervezte), Szucságon, Valkón és Váralmásán.²

Az 1848–49-es szabadságharc összecsapásai a kalotaszegi iskolákat megkímélték, csupán a kalotaszentkirályi rektóriát égette fel egy, a havasokról a falura törő román szabadcsapat.³

A vidék iskolahálózatában jelentős változást az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény hozott, mely a felekezeti iskolák mellett állami és községi iskolák létesítéséről rendelkezett. Kalotaszegen az első állami iskola a vidék központjában, Bánffyhunynadon, 1874-ben létesült, az első községi iskolát ugyanebben az esztendőben Mákón szervezték. (Ez utóbbi iskolát fenntartója a falvak közössége volt.) Ezt követték az állami iskolák Kalotaszentkirályon (1875), Gyaluban (1877), Szucságon (1882), Győrvásárhelyen (1884) és a községiéek Valkón (1875), Nyárszón (1879), Mérán (1880).⁴

¹A Magyarbikali Református Egyházköztség anyakönyve a Kolozsvári Állami Levéltárban 212/1. 51. old.

²*Albu, Nicolae:* Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800–1867. (Az erdélyi román iskolák története 1800–1867-ig). Bucureşti, 1971. 225. old.

³Vizitációs jegyzőkönyvek, 1851. Kolos–kalotai Egyházmegye Levéltára I/1. Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában. (A továbbiakban: VJK a KKEhmLvt-ban).

⁴*Halász Ferenc:* Állami népoktatás. Bp., 1902. 216–218. old.